

ERKNI KUFLAGAN YO'LOVCHI.

*Toshkent Pediatriya Tibbiyot instituti
2-pediatriya va Fundamental Tibbiyot
fakulteti talabasi **Sobirova Nasibaxon.***

Annotatsiya: Sharq ilmiy tafakkuri o'sishiga ko'pgina iste'dodli, yetuk va jahon hamjamiyati e'tiboriga tushgan mutafakkirlar ulkan xissa qo'shganlar. Ularning ilmiy, falsafiy, badiiy va ijtimoiy yutuqlari ham o'z navbatida G'arbdan keskin farq qiladi. Aytmoqchimizki, Sharqda o'ziga xos ilm yo'li shakllanib kelgan. XIX-XX asrlarda ko'pgina fikru-dunyosi keng jahonga mashhur shaxslar yashab o'tgani ma'lum. Garchi bu davrda G'arbgga nisbatan rivojlanish oqsayotgan bo'lsada, yetuk insonlar talaygina yetishib chiqqan edi. Bunday yetuk insonlar qatoridan alohida o'rin egallagan siymo, shubhasiz bu qoraqalpoq adibi Berdaq hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Falsafiy, siymo, kigiz, mumsik, parokandalik, qashshoqlik.

Berdimurod Qarg'aboy og'li (taxallusi; Berdaq) 1827-yili Orol dengizining janubiy sohilidagi "Oq qal'a" degan joyida kambag'al baliqchi oilasida dunyoga keladi. U joy hozirgi Qoraqalpog'istonning Mo'ynoq tumaniga to'g'ri keladi.

Ota-bobolari ham qishloqning eng kambag'al odamlaridan bo'lgan, uyi ham, mol-u mulki ham, amali ham bo'lmagan.

Uning otasi Qarg'aboyning birinchi xotini vafot etganidan so'ng u to'rtta yosh farzandlari bilan qoladi va o'zi bu bolalarni yolg'iz eplay olmasdi, shuning uchun unga bir turmush o'rtoq zarur edi. Bu kambag'al insonni uylanishi ham qiyin edi. Chunki u davrda kelinning qalin pulini beradigan sharoitda emas edi. U o'ziga o'xshagan bir kambag'al ayolni topib, uylanadi. Uning ikkinchi ayolidan bizning taniqli shoirimiz dunyoga keladi. Uning uch aka-ukalari bor edi. Bular: Fozilbek, Berdibek, va Kelibeklardir.

Shoirning hayotidagi hursandchilik uzoq davom etmadi. O'n yoshida u o'z yaqinlaridan ya'ni, ota-onasidan judo bo'ladi. Ko'p kishilik Qarg'aboy va Qoraqorali oilasi parchalanib, bir burda non va boshpana toppish uchun har tomonga tarqalib ketadilar. Berdaqni, Qarg'aboyning akasi Qoshqarboy va uning o'g'li Nazarbiy o'z qarmog'iga oladilar. Bu yerda Berdaq ularning mollarini boqadi va uy ishlariga yordam beradi.

Shu zaylda oradan bir necha oy o'tgach Berdaq diniy maktabga bora boshlaydi. Maktabni tamomlagandan so'ng esa u katta o'qishga ya'ni, "Qoraqum eshon" madrasasiga o'qishga kiradi. Ushbu madrasa Qoraqalpog'istonning shimolida joylashgan edi.

Berdaqning keyingi umri ham qashshoqlik, yo'qchilik bilan o'tgan. Shoir kambag'al oilada tug'ilganini o'zining "Bilgaysiz" degan asarida yozgan.

Og'a beklar, yoshim o'rta,
Aytmagayman so'zni jo'rtta.
Baxt izladim o'la – yo'rta,
O'ylab farqni bilgaysiz.

Og'a beklar, shoir bo'ldim,
Gul edim, sarg'aydim, so'ldim.
Dunyoga kelib ne ko'rdim,
Ohu – zorimni bilgaysiz.

Berdaqning og'ir turmush tarsi uning loqaydligidan emas, balki shu yo'lda, ya'ni haqiqat, adolat millat oldida boylikni emas o'z vijdonini qo'yganligi uchundir. U har doim oddiy xalq tomonidan turib, ularning dardu hasratlarini birga baham ko'rgan. Berdaq og'ir soliqlardan qiynalayotgan qashshoq xalqning ayanchli ahvolini ko'rib, quyidagi "Soliq" she'ri orqali hukmron tabaqa vakillarini tanqid ostiga olgan:

Mening – ku bir eshagim bor,
Sotib berarman bir bozor.
Netsin nochor, och Ernazar,
Unga qiyin bo'ldi soliq

Huv o'tirgan – Qulumbet boy,
Oldida turar oppoq moy.
Och xalq yurar topolmay joy,
Tuhmat bo'ldi ushbu soliq.

Oq kigizli ulkan o'tov,
Ko'rgan ko'zni yoqar lov – lov.
Erman oxun turgan anov,
O'shanga ham yo'qdir soliq.

Quyidagi satrlardan birida Berdaq "Attang, sho'rlik och Ernazar, unga qiyin bo'ldi soliq" satri orqali birgina Ernazar orqali hech narsasi yo'q butun xalqni ham nazarda tutmoqda. She'rda uchragan "Boy omon qoldi soliqdan", "Huv o'tirgan – Qulibr boy, oldida turar oppoq moy", "Qur'on ochib, xalqni

soʻrgan, Eshonlarga yoʻqdir soliq”, “Erman oxun turgan anov, Ularga ham yoʻqdir soliq”, “Anov yurgan Pirim choʻloq, oʻlguday mumsik va yalov, soliq desa tayyor har choq” kabi satrlar orqali shoir hukmron tabaqaning adolatsiz tuzimini, yaʼni nega soliq toʻlashi kerak? Ijtimoiy adolat va tenglik paymol boʻlgan. Boy va oʻziga toʻq insonlar, amaldorlarning moddiy ahvoli yaxshi boʻla turib, hech narsasi yoʻq qashshoq xalq soliq toʻlashi kerak deb uqtirmoqchi shoir.

Berdaq ilmni, ilm ahlini juda qadirlar edi. U ilm ahillari xalqga porloq kelajak, farovon hayot keltirishini aytar edi.

Qoraqalpoq xalqini bir maqoli bor edi. “Kuchli odam bir insonni eplashi mumkin, bilimli inson esa mingta odamlarni eplashi mumkin”.

Shoir “Izlar edim” degan sheʼrida limning buyuk insonlarini eslatgan. Masalan: Navoiy, Fuzuliy va boshqalar. Bu odamlar oʻz hayotini ilmga bagʻishlagan insonlar edi. Berdaq shu insonlarning falsafiy qarashlari bilan tanishib chiqdi va insoniyatga boʻlgan muhabbatini oʻz asarlarida ochib berishga harakat qildi. Bundan tashqari, shoirning sheʼrlarida oddiy xalq hayoti haqqoniy aks ettirilgan edi. Uning “Xalq uchun”, “Soliq”, “Yoz kelarmu”, “Boʻlgan emas”¹ kabi sheʼrlarida mehnatkash xalq ommasining hayotidan olingan lavhalar mahorat bilan tasvirlangan. Bunda xalq boshiga tushgan musibatning koʻpchiligiga asosiy sababchi amaldorlar ekanligini aytib, ularning kirdikorlari ayovsiz fosh etilgan. Shoirning “Shajara”, “Xorazim”, “Omongeldi”, “Oydoʻsbiy”, “Ahmoq poshoh” kabi dostonlari xalq

orasida juda mashhur boʻlgan.

Masalan uning “Ahmoq podshoh”² dostonini oladigan boʻlsak bunda ham shoir oʻz kechinmalarini bu dostonga solganligini koʻrishimiz mumkin. Chunki Berdaq bu dostonni bir yilda yozganini, yoshi ancha ulgʻayganini, va boshqa kechinmalarini aytib oʻtgan.

Qarasam, yoshim yetibdi,
Tish tushib, ishim bitibdi.
Yigitlik boshdan oʻtibdi,
Berdimurod, holingga boq.

Bu yerda shoir hayotda ancha narsani boshidan kechirganini va oq – qorani tanib, yaxshi – yomonni farqini bilish yoshidan oʻtganligini koʻrishimiz

¹ Berdaq. Tanlangan asarlar. T.1987. b.25.

² Berdaq. Tanlangan asarlar. T. 1987. b.92.

mumkin. Haattoki tishlari tushib, bu dunyodan oxirgi kunlar va boqiy dunyodan esa dastlabki kunlar boshlanishiga ishora qilib, aytgan edi. Mana bir zumda yigitlik davri ham o'tib ketganini bilmay qolganligini, hayoti davomidagi qiyinchiliklar, noxaqliklar, oddiy xalqning naqadar ezilganligini u o'z yigitlik davrida ko'rdi. Shu tashvishlar bilan yoshi ulg'ayganligiga hatto o'zi ham ishonmayotganini ko'rishimiz mumkin. Chunki shoir o'ziga "Berdimurod, holingga boq" demoqda. Bu narsa shoirning o'ziga naqadar ayanchli hol ekanligini, hattoki o'zi ham o'z holicha achinish bilan boqmoqda.

Ko'p yillar o'ylab yurgan so'ng,
Yaxshi – yomonni bilgan so'ng.
Yoshim ellikka kelgan so'ng,
Bu qissaga tilim urdim.

Bu yerda shoirimiz dostonni ko'p yilgi hayotiy tajribaga tayangan holda yozilganini aytmoqda. Biz shu yerda yana bir narsaga e'tiborimizni qaratishimiz kerak, chunki shoir bu qissani yoshi ellikka kirganida boshlaganini bilib olamiz. Bu yerda ham shoir haqidagi ma'lumotlarni bilib olishimiz mumkin. Bu narsa yuqorida aytib o'tganlarimizni isboti hisoblanadi.

Qissaga bog'lab uyimni,
Zor bilan chertib kuyimni.
Ham so'yib yolg'iz qo'yimni,
Shu dostonni yozdim boshlab.

Bu satrlarda esa Berdaq bu dostonni yozishdan oldin yaxshi tayyorgarlik bilan boshlaganligini aytdi. "Ham so'yib yolg'iz qo'yimni"³ deganda esa bu yerda Berdaq hech qanday ochlik tashvishini qilmay, shu ishga qattiq bel bog'laganligini aytgan.

Endi bu asarning ikkinchi qismiga e'tibor qaratsak. U yerda asosiy voqealar haqida gap ketadi. Bunda ko'tarilgan mavzu zolim xon haqida bo'ladi. Masalan u haqida quyidagilarni aytgan edi.

Otadan ham zolim bo'ldi,
Yurtga darrov ma'lum bo'ldi.
Qon oqib limmo – lim bo'ldi,
O'ta manman bo'lgan ekan.

³ Berdaq. Tanlangan asarlar. T. 1987. b. 92.

Bu zolim xonning taxtga kelmasidan oldin uning otasi ham shu davlatning hukmdori edi. U zolim shox bo'lgan. U vafot etganidan so'ng mamlakat taxtiga uning o'g'li keladi. U taxtga kelganidan so'ng otasidan ham zolim ekanligini, shoir yuqoridagi masralarda bayon qilmoqda. So'ngra mamlakatda parokandalik avjiga chiqqanligi, insonlarni qoni ko'p oqqanligi, oddiy xalq ko'p jabr ko'rganligini ta'kidlamogda.

Xon tinglamas yurtning zorin,
Toptarr edi nomus – orin.
Kimning qizin, kimning yorin,
Zo'rlik bilan olar edi.

Bu misralarda shoir o'sha zamondagi zolim xonlar naqadar tubanliklarga borganligini ko'rsatib bermoqchi bo'lgan shu misralar orqali. Bu xonlar xalqqa zulim yetkazgani yetmaganday, hotin – qizlarni nomusini toptab, ularga ham azyat yetkazganligini ko'rib, bilib olamiz. Bu yerda ham biz o'sha davrdagi real hayot muammolarini, insoniyatga naqadar og'ir bo'lganligini ko'ramiz.

Asarda Ahmoq podshoh uzoq vaqt farzand ko'rmaydi. Agar men o'g'il farzandli bo'lsam, uni vorisim deb tayinlayman va u mening naslimni davomchisiga aylanadi degan edi. Oradan yillar o'tib, uning eng kichik qirq birinchi xotini qizli bo'ladi.

“Qiz tuqqanni keltiring tez!
Qizi bilan o'ldiring tez!
Aytganimni bo'ldiring tez!...”
Amri shunday bo'lgan ekan.

Podshoh qiz farzand ko'rganligidan g'azablanib, xotini va qizini o'ldirishni buyuradi. Bu yerda ham muqaddas ayol zotini shunday zolim xonlardan aziyat chekkanini ochib bermoqda. Bu yerda ham insoniylik muammolarini yana bir bor ko'rishimiz mumkin. Tan olish kerakki bunday zolim shoxlar bo'lgan bu hayotda. Shoir “...ular ham ollohmimg bandasi, ularni qiz yoki o'g'il deb ajratmaslik kerak” - deb ta'kidlaydi.

Dono cho'ri ayol Zaruning⁴ uddaburonligi tufayli ular omon qoladi. Qiz Gulzor ulg'aygach, otz – onasini borib ko'rmoqchi bo'ladi. Majbur bo'lgan Zaru, unga haqiqatni aytadi. Keyin Gulzor otasini ko'rmoqchi bo'ladi, axir xon uning otasi u hammani tushunadi deb o'ylagan bo'ladi. Bir kuni u xonning bog'iga

⁴ Berdaqning. Tanlangan asarlari. T. 1987. b.100.

chiqadi, uni ko'rgan xonning odamlari xonga bir go'zal qiz bog'da aylanib yurganini aytadilar. Xon u bilan uchrashadi, Ahmoq podsho o'z qiziga oshiq bo'lib qoladi. U Gulzorni gapiga quloq solmay uni bag'riga bosadi va unga uylanmoqchi bo'lganligini aytadi. Bundan g'azablangan Gulzor, podshoh taklifini rad etadi. Bundan g'azablangan xon qizni shafqatsizlarcha uradi va itlarga talatib o'ldirishni buyuradi. Eng vahshiy itlar ham qizga yaqinlashmaydi va hech narsa qilmaydilar. Podshoni odamlari uni o'rmonga tashlab keladilar. Zaru uni qidirib topadi va Gulzor xonning qo'lidan qochgan bir yigitga turmushga chiqadi. Ular mamlakatda erkinlik, tenglik, osoyishtalikni taminlaydilar. Shunday qilib Berdaqning "Ahmoq podshoh"⁵ dostoni o'z nihoyasiga yetadi.

Asarning mazmunidan ham ko'rinib turibdiki, xalq boshiga kelayotgan kulfatlarga Ahmoq podshohlarga o'xshash zolim va benomus hukmdorlar sababchi bo'lishi haqida yozgan.

Uning adolatli jamiyat haqidagi fikrlari bizning hozirgi yashayotgan kunimizni orzu qilganligidan dalolat beradi. U bunday zamon kelishiga ishongandi, biz buni Berdaqning oddiy xalqning kelajagi haqidagi fikrlaridan bilib olamiz. Uning bunday falsafiy dunyoqarashi hozirgi kunimizdagi demokratik tamoyillarga mos keladi. Chunki inson omili, adolatli jamiyat, odil hukumat rahbari va dinning to'g'ri talqin etilishi ayni demokratiyaga xos bo'lgan xususiyatlardir. Shunday ekan uning ijodini ma'naviy kamolotimizni shakllantirish uchun, ayniqsa, barkamol avlodning axloqiy, ruhiy, diniy hamda ma'naviy sifatlarini o'stirish uchun muhim andoza qilib olsak bo'ladi. Qisqasini aytganda, Berdaqning ijod namunalarini hech qachon eskirmaydigan falsafiy g'oyalar fikrlar jamlanmasi deb atasak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Berdaq. Tanlangan asarlar. T. 1987. b.25.
2. Berdaq. Tanlangan asarlar. T. 1987. b.91.
3. Berdaq. tanlangan asarlar. T. 1987. b.100.
4. Berdaq. Tanlangan asarlar, 1987. C.253.
5. <http://www.peoples.ru/art/literature/poetry>.

Худойбергенов К. Мирозрение Бердаха. Нукусб 1987. С.253.